

вих класів до реалізації міжпредметних зв'язків у процесі фізичного виховання // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – №4. - С.98 – 102.

4. Огниста К.М. Дослідження ефективності використання форм, засобів, методів фізичного виховання у процесі формування особистості фізичної культури першокласників // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, ХХІІІ. – 2003. - №1. – С.3-8.
5. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 248 с.

Ндійшла до редакції 23.12.2004р.

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Пліско В.І.

Національна академія внутрішніх справ України

Анотація. У статті обговорюється проблема удосконалення професійної майстерності співробітників правоохоронних органів у галузі правових відносин між суб'єктами діяльності.

Ключові слова: застосування сили, регламентація діяльності.

Аннотация. Плиско В.И. Педагогические мероприятия регулирования правового поведения работников милиции в конфликтных ситуациях. В статье обсуждается проблема усовершенствования профессионального мастерства сотрудников правоохранительных органов в области правовых отношений между субъектами деятельности.

Ключевые слова: применение силы, регламентация деятельности.

Annotation. Plisko V.I. Pedagogical measures of adjustment of legal behaviour of the workers of militia in conflict situations. In article the analysis of a condition of the law enforcement bodies employee which operates in situations dangerous to him is given.

Key words: dangerous situations.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в галузі правових відносин між суб'єктами діяльності, зокрема правомірності використання тих чи інших дій співробітниками правоохоронних органів у період виникнення різноманітних екстремальних ситуацій, проводилися багатьма спеціалістами. Проте, як свідчать статистичні дані, проблема регламентації їхніх дій залишається й досі невирішеною. Юридична практика та реальні події, у яких перебувають працівники, недостатньо злагоджено відображають правову оцінку діяльності. Як правило, юридична практика (проведення слідчого експерименту тощо) є наслідками тієї чи іншої події, а водночас у співробітників не повинні виникати сумніви у правомірності застосу-

вання будь-яких дій при забезпеченні виконання завдання.

Як свідчить значна кількість розроблених методик підготовки в різноманітних єдиноборствах та навчанні співробітників спеціальним діям в умінні протистояти озброєному злочинцю, в основному вони сконцентровані на практичній стороні засвоєння вмінь і навичок. Водночас існуючі наукові дослідження переважно спрямовані на правове та психологічне вирішення конфліктів. Наявність теоретичних розробок щодо наукового обґрунтування формування професійних якостей і дій з наданням оцінки їх правомірності ще недостатньо забезпечує потреби удосконалення професійної майстерності. Підтвердженням цього є розгляд багатьох справ у судових органах та в органах прокуратури з питання наслідків зіткнень співробітників із супротивниками. Таким чином можна констатувати існування проблеми досконалості фахової підготовки. Отже всебічне вивчення цього питання є надзвичайно актуальним.

Аналіз ситуацій, що мали негативні з правової точки зору наслідки для співробітників, частково розкривають причинні зв'язки, що зумовлювали такий результат. Насамперед слабкою стороною співробітників у таких ситуаціях виявилось неуміння сприймати безпосередній момент небезпеки, "схвачувати" образ ситуації, приймати правильне рішення й обирати правильні дії. Недаремно узагальнений матеріал численних ситуаційних дій, пов'язаних із застосуванням сили, часто використовується судами в практиці застосування законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань. Ця проблема розглядалась на Пленумі Верховного Суду України (Постанова від 28 червня 1991 року №4 із змінами, внесеними постановами Пленуму від 12 червня 1993 р. №3, від 3 грудня 1997 р. №12). В його постановчий частині, пункт №3 подано узагальнене формулювання відносно визначення дій, чинених з метою захисту інтересів чи прав особи, яка була вимушена вдатися до захисних заходів, навіть якщо при цьому була нанесена шкода тому, хто посягає. Такі дії оцінюються як зумовлені потребою негайного відвернення чи припинення посягання.

Специфіка діяльності працівників правоохоронних органів пов'язана з ситуаціями, результат яких в більшості залежить від їх правильної поведінки у взаємовідносинах з громадянами. Верховна Рада України в особі вищого законодавчого органу, закріпивши та розширивши в законі право працівників органів внутрішніх справ на застосування сили (вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу), визнала це застосування за необхідне, правомірне – таке, що відповідає інтересам суспільства і держави. Численні спеціалісти юриспруденції намагаються науково обґрунтувати з правової точки зору рег-

ламентацию діяльності співробітників правоохоронних органів. Розбіжність думок деяких спеціалістів щодо правомірності дій в одній і тій самій ситуації (та інших) показує складність визначення істини з точки зору правової оцінки будь-яких дій, які викликали певні наслідки (шкоду). Типового вирішення проблеми недостатньо, тому що виникаючі екстремальні ситуації "індивідуальні" у своєму прояві і за своїми характеристиками значно різняться. Тим більше, що на кожну ситуацію неможливо видати законодавчі акти.

Вирішення проблеми регламентації діяльності співробітників правоохоронних органів в умовах виникнення складних ситуацій залежить не тільки від знань в галузі юриспруденції, але й від таких професійних якостей, як уміння швидко орієнтуватися, своєчасно сприймати небезпеку, вибудовувати власну поведінку адекватно діям, поведінці правопорушника (громадян), прогнозувати наслідки, мати гарну реакцію. Тобто значно підвищити виховну роль у підготовці спеціалістів, підсилити цілеспрямоване навчання, спрямоване на професійно-практичне засвоєння знань в умовах конкретно відтворених тих чи інших дій з урахуванням просторово-часових характеристик та визначенням правової оцінки.

Врахування правомірності дій співробітників правоохоронних органів щодо застосування сили під час затримання правопорушника на основі чинного законодавства має бути невід'ємною частиною педагогічного аспекту методик та засобів підготовки фахівців. Тематика дослідження власне є складовою частиною виконання "Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999-2005 роки", робочого плану організаційно-практичних заходів МВС України щодо вдосконалення фахової підготовки працівників органів внутрішніх справ України (п.7.12.3).

Предметом дослідження є зміст дій співробітників у критичних ситуаціях в межах правової дозволеності.

Дослідження переслідують мету підвищити ефективність навчання діям працівників правоохоронних органів в межах дотримання їх правомірності в період виконання професійних завдань на основі використання педагогічних методів навчання. При цьому ставились такі завдання: дослідити й проаналізувати дії співробітників в екстремальних ситуаціях з точки зору правомірності застосування сили; визначити методи педагогічного впливу, які б підвищували ефективність дотримання співробітниками дій, що не викликають сумнівів у їх правомірності під час виконання завдань у надзвичайній обстановці.

Робота виконана відповідно до плану НДР Національної ака-

демії внутрішніх справ України.

Результати дослідження. Діяти у певних рамках у ситуаціях, які протягом хвилини, а іноді й лічених секунд видозмінюються, надзвичайно складно. Частково проблему складає слабка інформованість співробітників відносно суб'єкту діяльності, а саме мотивація, характеристика тощо. На період планування передбаченої ситуації вони не виокремлюють момент існування або відсутності потенційної небезпеки, при цьому використовують профілактичні заходи, наслідки яких проворюють протилежну сторону до протидій. Аналогічне можна спостерігати під час виникнення раптової критичної для співробітників ситуації, наслідок якої вирішують секунди.

Поряд з цим важливим є питання застосування зброї, коли його не кваліфікують як злочин, якщо воно здійснено для захисту від нападу озброєної особи чи нападу групи осіб, відвернення протиправного насильницького проникнення у житло чи інше приміщення, або якщо особа, яка здійснює захист, не могла внаслідок переляку або сильного душевного хвилювання, викликаного суспільно небезпечними діями, оцінити відповідність захисту характерові посягання.

Слід також приймати до уваги, що стан необхідної оборони може виникати не лише в момент суспільно небезпечного посягання, але і при наявності реальної загрози заподіяння шкоди тому, хто обороняється. При цьому необхідно враховувати поведінку нападаючого, зокрема, спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дає підставу особі, яка захищається, сприймати загрозу як реальну.

Майже півтори тисячі років тому у "Пандектах" Юстиніана було занотовано: "*Vim vi repellere licet*", тобто насилля дозволяється відбивати силою. Для цього, починаючи з часів прадавніх держав, утворювався домінуючий елемент їх виконавчого апарату – спеціальні загони озброєних людей (армія, поліція, інші аналогічні формування), що були організовані і навчені для застосування сили, в тому числі, в межах держави – проти власного населення.

Чинник «сила» має форму матеріально-технічних дій, є засобом самостійного характеру, який призначений для припинення правопорушень шляхом: заподіяння особистісної (фізичної, психічної) шкоди людській істоті; тимчасового обмеження свободи її рухів; заподіяння шкоди майну.

Поняття "застосування сили" визначається сутнісним проявом правового (узаконеного) фізичного примусу з боку держави в особі уповноважених органів та посадових осіб по відношенню до правопорушників за допомогою комплексного інструментарію (вогнепальна зброя,

спеціальні засоби, заходи фізичного впливу) з метою припинення протиправних дій.

Емпіричне дослідження дій співробітників в екстремальних ситуаціях показує, що в даних умовах виникнення естремальності пов'язане з безпосередньою небезпекою. При участі у заздалегідь передбачених ситуаціях, коли співробітники проінформовані стосовно очікуваної операції, під час проведення якої передбачені загрозові дії супротивної сторони, їх дії спрямовані на превентивні заходи випереджуючого характеру. Аналіз таких ситуацій показує, що при проведенні співробітниками операцій часто з боку правопорушників спостерігається непоко́ра, особливо там, де відомі його агресивні наміри або протиправні дії. У відповідності до чинного законодавства така непо́ра кваліфікується як порушення закону. Тому виправданим вважається, коли дії співробітників мають швидкоплинний, приголомшливий, збиваючий характер з метою обмеження та зниження небезпеки дій з боку правопорушників.

Проте наскільки їхні дії у таких ситуаціях відповідають правомірності залежить від професійних якостей працівників міліції, рівня їх підготовленості. Своєю задачею вони мають також оцінити та співставити його з реальним рівнем небезпеки і водночас діяти так, аби не спровокувати протидію. Тобто їхня поведінка й прийняті заходи заздалегідь спрямовані на обмеження можливостей здійснювати протидію. Успіх залежить від оперативного прийнятого правильно обраного позиційного розташування й постійного контролю за діями суб'єктів і оточуючої обстановки.

При виникненні несподіваної ситуації, в якій існує ризик для життя співробітника, його дії мають виключно оборонний характер, оскільки ситуація розвивається в наступній послідовності – першим діє правопорушник, другим співробітник. Але в таких ситуаціях вирішення питання правомірності застосування силових методів (заходів) оборони повинно йти з урахуванням питання, чи не з запізненням застосовано оборону. Слід виходити з того, що для особи, яка обороняється, за обставинами повинно бути очевидним, що в застосуванні засобів захисту відпала необхідність. Якщо таке переконання було відсутнє і той, хто захищається, припускав помилку щодо необхідності продовжувати захист, то треба вважати, що він знаходився в стані необхідної оборони. Повинно прийматись до уваги, що перехід використаних при нападі знарядь або інших предметів від нападаючого до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

З'ясовано, що вироблення у працівників таких професійних якостей, як уміння своєчасно сприймати небезпеку, схвачувати образ вини-

каючої ситуації сприяє правильному вибору дій, співставленню прикладених зусиль. Все це нівелює сумніви в порушенні закону з боку працівників.

Численні фахівці намагались дослідити проблему правового регулювання застосування зброї чи силових методів. Серед інших розробкою цього питання займались О.С.Фролов, Р.С.Белкін, Я.Ю.Кондратьєв, В.О.Лефтеров, О.В.Тимченко та інші. Деякі з них при вирішенні проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ дають загальну характеристику діяльності органів внутрішніх справ по застосуванню сили, умов її застосування та процесуального режиму. Підстави застосування силових методів повинні знаходитись в зумовлених рамках об'єму і меж застосування заходів правового впливу, що є забезпеченням прав і свобод громадян. Він підкреслює, що загальними принципами діяльності органів внутрішніх справ є законність, гуманізм, повага до особистості, гласність. При цьому автором виокремлені чотири спеціальні принципи: стримування, завдання якнайменшої шкоди, співрозмірності та достатності.

Принцип стримування підкреслює, що вживання до силових заходів дозволяється тільки в крайньому випадку. Якщо уникнути фізичного впливу неможливо, то його застосування повинно призвести до якнайменшої шкоди здоров'ю та майну правопорушників та інших осіб. Саме на цьому наголошує принцип заподіяння якнайменшої шкоди. Наступний, третій принцип діяльності стоїть на стражі співрозмірності застосування сили зі ступенем небезпеки правопорушення або чиненої протидії. І, на разі, якщо під час припинення протиправних дій або правомірного затримання правопорушника не можна уникнути застосування сили, то воно не повинно перевищувати необхідних меж. Це складає зміст принципу достатності.

Щоб встановити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, повинна враховуватись не лише відповідність чи невідповідність зброя захисту і нападу, але й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалась, обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил нападаючих і тих, хто захищається, а саме: місце і час, раптовість нападу, неготовність до його відбиття, кількість нападаючих і тих, хто захищається, їх фізичні дані (вік, стать, інвалідність, стан здоров'я) та інші обставини. У відповідності до закону заподіяння шкоди особі, яка вчинила злочин, під час правомірного її затримання за правовими наслідками прирівнюється до необхідної оборони відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України.

Дослідники в своїх роботах відносно заходів фізичного впливу спираються в першу чергу на функціональні особливості діяльності органів внутрішніх справ, першим обов'язком яких є вживання заходів адміністративного припинення протиправного діяння особи. Автори О.М.Бандурка та інші показують, що більшість сучасних держав має двохрівневе правове регулювання цієї проблеми: законодавчий та інший нормативний, включаючи і внутрішньовідомчий. Перш за все при цьому розглядаються умови застосування сили, які закріплені процесуально. Визначаються алгоритми конкретних дій відносно застосування засобів фізичного впливу: прийняття рішення або отримання дозволу щодо застосування відповідного заходу адміністративного припинення спеціального призначення; приведення зброї або спеціального засобу у бойову готовність; попередження про намір застосування сили; надання часу на відповідну реакцію; власне застосування; припинення застосування; надання необхідної допомоги; огляд місця застосування; негайна доповідь про негативні наслідки застосування сили; безвідкладні слідчі дії на місці пригоди; подання процесуальних документів про застосування сили.

Якщо розглядати дії співробітників в екстремальних ситуаціях, то зміни умов, середовища, психологічного стану тощо можуть призвести до таких видозмін ситуації, що незалежно від інформації про загрозу нападу, ризик для життя, дотримуватись чіткої послідовності у виконанні вищезазначених дій не завжди можливо. Як правило, співробітник діє індивідуально, в залежності від ступеня ризику для його життя або життя оточуючих. Тут потрібні певні вміння та навички в попередженні дій супротивника і такі дії підкріплені чинним законодавством.

Використання спеціально спрямованих методів навчання дозволяє досягнути оптимального результату в удосконаленні професійної майстерності співробітників. У зв'язку з цим проводився експеримент, спрямований на пошук ефективних рішень у виборі дій, які б забезпечували позитивне виконання безпосереднього завдання та дотримання правових норм. Експеримент передбачав моделювання епізодів ситуацій, у яких співробітники надавали синхронної оцінки як результативності безпосередньо виконаним діям, так і їхньої відповідності правовим критеріям. Моделювання співробітниками ситуацій виконувалося з урахуванням базових теоретичних знань у галузі юриспруденції й напрацьованих умінь у виконанні спеціальних дій. На першому етапі передбачалося виконання цілеспрямованих дій за заздалегідь обміркованою схемою. На другому – моделювання епізодів ситуацій з непередбаченим розвитком подій та виходом на певний результат. Як показують

результати, у тих, хто займається, значно підвищилася оперативність у виборі дій, впевненість, орієнтованість в обстановці поряд із оперативністю оцінки правомірності виконання дій.

Висновки. Таким чином, професійна поведінка працівників органів внутрішніх справ регулюється статутом, тобто комплексом прав і обов'язків. Правовий же стан особи визначається наданням гарантії дотримання прав особистості, що в даному випадку визначається межами заборони та обмеження застосування сили. Цілеспрямоване вироблення вмій діяти в різноманітних конфліктних ситуаціях поряд із засвоєнням знань щодо правової оцінки цих дій забезпечує чітке дотримання вимог до виконання працівниками органів внутрішніх справ своїх фахових завдань.

Подальші дослідження передбачається провести у напрямку вивчення інших проблем виявлення готовності правоохоронців до виконання службових обов'язків під час припинення злочинів.

Література:

1. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення.- Харків: Основа, 1996.- 397 с.
2. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: Науково-практичні рекомендації / МВС України, НАВСУ: Під ред. М.І.Ануфрієва, Я.Ю.Кондратьєва.- К., 1999.- 71 с.
3. Сідак В.С., Валько І.В. Мораль і безпека особи, нації, держави. Історико-філософські нариси: Моногр.- К., 2001.- 221 с.
4. Фролов О.С. Проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07.- Харків, 2000.- 19 с.

Надійшла до редакції 27.11.2004р.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Яковліва О.П.

Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського

Анотація. В статті здійснений аналіз наукової літератури з проблеми системи виховної роботи та удосконалюється сутність понять: “виховна діяльність”, “виховна робота”, “процес виховання”. Висвітлення цих понять дає можливість визначити структуру ціннісних орієнтацій, технологічні прийоми виховної роботи.

Ключові слова: виховна діяльність, виховна робота, процес виховання.

Аннотация. Яковлива О.П. Теоретический подход к целостной системе воспитательной работы будущих учителей. В статье осуществлен анализ научной литературы по проблеме системы воспитательной работы и усвершенствуются понятия: «воспитательная деятельность», «воспитательная работа», «процесс воспитания». Освещение этих понятий дает возможность определить техноло-